

Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi: 09.03.2026

Kabul Tarihi: 30.04.2026

Türkçede *Alış-* Fiili Üzerine

Ülkü POLAT*

Özet

Al- Türkçede en çok türeve ve anlam çeşitliliğine sahip olan eylemlerden biridir. Yazıtlar döneminde *alın-* ve *altız-*, Eski Uygur Türkçesinde ek olarak *alınç*, *alınçlıg*, *alınçu*, *alıl-*, *alım*, *alış-*, *alsık-*, *altur-*, vb. pek çok türevine rastlanır. Bazı türevleri tarihi ve çağdaş Türk lehçelerinde sık sık mecazlaşır: *alım*, *alımlı*, *aldır-*, *alın-* vb. Eski Türkçede “karşılıklı almak” anlamı *alış-* eylemin en dikkat çekici türevlerinden biridir. Eski Uygur metinlerinde sadece *öç kek alış-*, *alışdur-* biçiminde tanıklanır. 9 ve 10. yüzyıllara tarihlendirilen Dunhuang el yazmaları içerisinde HamTouen 16 numaralı metinde ise eylemin *alışıg* biçimi “evcil, uysal” anlamında bir atasözünde geçer, *alış-* eyleminin bu anlamda başka bir tanığına rastlanmaz. Eylem, Anadolu sahasında 14. yüzyıldan itibaren “evcilleşmek, uyum sağlamak” gibi anlamlarla mecazlaşır. Bu mecazlaşma çağdaş Türk lehçelerinden Karaim, Kumuk, Kırım Tatar Türkçesinde de tanıklanır. Tarihi ve çağdaş Türk lehçelerinde “alışmak, uyum sağlamak, evcilleşmek” manasında farklı sözlere rastlansa da *öğren-* en yaygın eylemdir. Anadolu sahasında bir süre kullanımı sürer ve yerini Arapçadan alıntılanan ‘*âdet* sözüne (‘*âdet et-/edin-*, ‘*âdet ol-*, ‘*âdet kıl-* vb.) bırakır. Osmanlı Türkçesinde “alışmak, evcilleşmek” manasıyla yaygınlaşan eylemin “tutuşmak, yanmak” anlamı da bu dönemle ilişkilendirilir. Ayrıca bu dönemde *alış-* eyleminin *Târih-i Âl-i Osmân* (16. yy.) adlı eserde Eski Türkçedeki temel anlamıyla “karşılıklı almak” şeklinde kullanılması ve yine aynı yüzyıla ait *Revnak-ı Bustan* adlı eserde *toprağı alışdur-* “toprağı ehliileştirmek” anlamı ile kullanılması dikkat çeker. Bu çalışmada *alış-* eylemi, kulla-

* Dr. Öğr. Üyesi, Gaziantep Üniversitesi, <https://ror.org/020vvc407>
ulkupolat@gantep.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-3304-1939>

nım ve mecazlaşmaları, “alışmak, evcilleşmek” anlamlı diğer sözlere de başvurularak tarihî ve çağdaş Türk lehçeleriyle mukayese edilerek incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Eski Türkçe, Eski Uygurca, anlam bilimi, söz varlığı, tarihsel dil bilimi, *alış-*, *alışığ*

Analysing the Verb of *Alış-* in Turkic

Abstract

One of the prevalent verbs with the most derivatives and semantic diversity in Turkish is *al-*. Numerous derivatives such as *alın-*, *altız-*, and in Old Uighur Turkic *alınç*, *alınçu*, *alim*, *alsık-* etc. are taken into consideration. Some derivatives of the verb *al-* are frequently used metaphorically in old and contemporary Turkic dialects: *alımlı*, *aldır-*, *alın-* etc. One of the most notable derivatives of the verb is the Old Turkic derivative *alış-*, meaning “to take reciprocally” attested in Old Uighur texts only in the forms *öç kek alış-/alışdur-*. In the Dunhuang manuscripts, verb appears in a proverb meaning “tame, docile”. In Anatolia, from the 14th century onwards, the verb became metaphorical, meaning “to become domesticated”. This metaphorical usage is also attested in the contemporary Turkic dialects of Karaim, Kumyk and Crimean Tatar. In old and contemporary Turkic dialects, the most common verb meaning “to get used to” is *öğren-*. Its usage pursues for a time in Anatolia before being replaced by the Arabic loanword *âdet*. In Ottoman Turkish, the meaning of the verb, which became widespread with the meaning of “to become accustomed” is also associated with the meaning of “to catch fire” from this period. Furthermore, it is noteworthy that during this period, the verb *alış-* was used in the *Târîh-i Âl-i Osmân* with its basic meaning of “to take” in Old Turkic, and again used in the work *Revnağ-ı Bustan*, with the meaning “to tame the soil”. In this study, the verb *alış-*, its usage and figurative meanings will be examined by comparing it with old and contemporary Turkic dialects, with reference to other words meaning “to become accustomed”.

Keywords: Old Turkic, Old Uighur, semantics, vocabulary, historical linguistics, *alış-*, *alışığ*

Köktürk döneminden itibaren “almak; (*bodun, il, törü* sözleriyle veya *bo-dun* adlarıyla) ele geçirmek, fethetmek, zapt etmek; ganimet almak, tutsak etmek; kız almak, evlendirmek; (*sab* sözüyle) bilgi almak, mesaj almak” (Şirin, 2020, s. 719) anlamlarıyla tanımlanan *al-* eylemi Türkçede en sık kullanılan ve en çok türeve sahip olan fiillerden biridir. Ercilasun, fiilin bu anlamlarına ek olarak “ad almak”, “söz dinlemek” anlamlarını da kaydeder (2021, s. 168). Clauson, “(kep, eyer vb.) çıkarmak, (satın) almak, bir borcu tahsil etmek” anlamlarını verir ve eylemin Eski Türkçede genellikle askerî hareketla ilgili olarak “ele geçirmek, esir almak” anlamıyla kullanıldığını vurgular (1972, s. 124). Röhrborn, *al-* eylemini ayrıca “kapmak, getirmek, kazanmak, sahip olmak, ödünç (borç) almak, kullanmak, faiz karşılığında kiralamak, vergi toplamak, haksız yere almak, çalmak, yakalamak, kaçırmak, tutuklamak, (hediye olarak) kabul etmek, evlenmek, koca olarak almak, tadını çıkarmak, talepleri dinlemek, (emir vb.) uymak, taahhüt etmek, anlamak, keşfetmek, (kendin için) yapmak, devam etmek” vb. pek çok anlamla verir ve eylemin *alıç* “sersem, aklını kaybetmiş”, *alıl-* “alınmak”, *alım* “ticaret, vergi, harç”, *alım-çı* “alacaklı”, *alın-* “kabul etmek, almak, seçmek, kaydetmek”, *alınç* “satın alma, kazanç, gelir”, *alınçlık* “kazanma”, *alınçsız* “işsiz, istihdamsız” ve *alış* “ticaret”, *alış-* “karşılıklı almak”, *alışdur-* “(elinde) tutmak” türevlerini kaydeder (1977, s. 85-94). *Drevnetyurskiy Slovar*’da *al-* eylemi için kaydedilen “karşılığında almak” (Nadalyayev vd., 1969, s. 32) yani “takas etmek” anlamı ilk kez Eski Uygur Türkçesi metinlerinde tanımlanır¹ (Polat, 2024, s. 166). Yazıtlar dönemi Türkçesinde eylemin sadece *alın-* “eş olmak, evlenmek”², *altız-* “yakalatmak” türevleri kullanılır. Köktürkçede kullanılan *alın-* eyleminin Eski Uygur Türkçesinde *alınç* “kazanç, gelir”, *alınçlık* “kazanç”, *alınçu* “eş, karı, evlenme yoluyla elde edilmiş”, *alınçu hatun* “evlenme yoluyla elde edilmiş kadın” gibi kullanımları görülür, *altız-* eylemi de “çaldırmak” (Wilkens, 2021, s. 29, 39) manasıyla kullanılmaya devam eder. Erdal da, Eski Uygur Türkçesinde en fazla türemesi olan fiillerden birisi kabul ettiği *al-* fiilinin *alın-* “kabul edilmek”, *alış-* “birbirinden almak”, *alsık-* “hırsızlığa kurban olmak”, *altız-* “bir kişinin, dikkatsizlik yüzünden bir nesnesini çaldırması”, *altur-* “aldırmak”, *alılmış* “alınmış” biçimlerine yer verir (2022, s. 140-141), ek olarak OTWF’de de *alık* (<**alı-k*), *alış*, *alınç*, *alınçu*, *alım*, *almır* (<**alı-mır*), (*öç kāk*) *al-/alış-* türevlerini inceler. *Alış-* eylemini “birbirinden almak” (“to take from one another”) anlamıyla verir ve *öç kāk al-/alış-* ve *älig alış-* kullanımlarını kaydeder (1991, s. 553).

¹ *beş kızıl karska mänğü togdı, bir koyn altı* (36, 1-2) “Mengü Togdı, beş (parça) kızıl yün kumaşa karşılık bir koyun aldı.” (Hamilton, 1986, s. 173).

² *alın-* türevi “evlenmek” manasıyla kullanılmakla birlikte *al-* eylemi de tek başına “eş almak, evlenmek” manasında tanımlanır: *töläs bilgä tutuk bän altı yegirmi yaşda almış kunçuyunuz bökmedi bāğiçim* (Ye 48-1) “(Töles Bilge Tutuk ben) on altı yaşında almış olduğunuz eşiniz size doymadı, ey beyim!” (Şirin, 2020, s. 520).

Pek çok türevi ve geniş anlam dünyasıyla hem tarihî hem çağdaş Türk lehçelerinde kullanılan *al-* eyleminin *alın-*, *alınan*, *aldır(ma)-*, *aldırış*, *alım*, *alımlı* ve *alış-* gibi türevleri Batı Türkçesinde mecazlaşarak farklı anlamlar kazanmıştır. Yazıtlar dönemi Türkçesinde “evlenmek” manasındaki *alın-* eylemi, *Güncel Türkçe Sözlük*’te “alma işi yapılmak, elde edilmek, uyarlanmak” anlamlarının yanı sıra mecaz olarak “bir sözün bir davranışın kendisine söylendiğini veya yapıldığını sanarak incinmek” anlamındadır (Türk Dil Kurumu, t.y.b). *Aldır-* eylemi “alma işini yaptırmak, getirilmesini sağlamak, vücuttan herhangi bir parçayı veya organı sağlık sebebiyle çıkarttırmak, başkasına kapırmak, bir nesneyi bir kaba veya yere sığdırmak” anlamının yanı sıra mecaz olarak “birine veya bir şeye önem vermek, değer vermek” anlamındadır, yine Eski Uygur Türkçesinde “vergi, borç” vb. anlamlarda kullanılan *alum* sözü “almak işi” anlamının yanı sıra mecaz olarak “çekicilik” anlamında, Karahanlı Türkçesi dönemi eserlerinden *Dîvânu Lugâti’t-Türk*’te *alımlıg* “alacaklı, hak sahibi” (Ercilasun & Akkoyunlu, 2015, s. 548) anlamıyla tanımlanan *alımlı* türevi de doğrudan “çekici” anlamında kullanılır. Şunu da eklemek gerekir ki bu mecazlaşmalar sadece Batı Türkçesine has değildir. Örneğin, Karaçay-Malkar Türkçesinde *alın-* eylemi “delirmek, çıldırmak; kızmak, öfkelenmek, huysuzluk etmek, ortalığı birbirine katmak”, *alınan* “deli, çılgın, çıldırmış” (Tavkul, 2020, s. 80), benzer şekilde Hakas Türkçesinde *alın-* (almak, alınmak temel anlamının yanı sıra) “akıldan yoksunlaşmak, aptallık etmek; (hayvanlar için) kudurmak”, *alındır-* “delirmek, çıldırtmak” (*harah alındır-* “aptal yerine koymak, göz boyamak”, *sağış alındır-* “aklını başına getirmek”), *alınğan* “kuduz” (Arıkoğlu, 2005, s. 38), Kırgız Türkçesinde *alın-* “hoşa gitmek, itibat ve sempati kazanmak” (Yudahin, 1998, s. 27) anlamlarında tanımlanır.

Al- eyleminin en dikkat çeken türevlerinden biri de Türkiye Türkçesinde “bir işi tekrarlayarak kolaylıkla yapabilmek; yadırgamaz duruma gelmek; uyar duruma gelmek, intibak etmek; sürekli ister olmak, bağımlılık kazanmak; ısınmak; yaban hayvanı evcil duruma gelmek; tutuşmak” vb. geniş

anlam dünyasıyla kullanılan *alış*-³ eylemidir. Eylem, ilk kez Eski Uygur Türkçesinde tanıklanır. Wilkens, *alış*- eylemini “karşılıklı almak, (el ele) tutuşmak”, *alıştur*- türevini de “elde çapraz tutmak” (2021, s. 29) anlamıyla kaydeder. Röhrborn da, *alış*- “karşılıklı almak”, *alışdur*- “(elinde) tutmak” olarak verir (1977, s. 94). Clauson, *alış*- eylemini “almak, birbirinden almak” vb. anlamlarla kaydeder. Bütün çağdaş lehçelerde kullanımının sürdüğünü Osmanlı Türkçesinde (istisna olarak) “bir şeye alışmak”, (XV. yy.) Çağatay Türkçesinde “takas etmek” ve mecaz olarak da kavga etmek, kapışmak”, “soymak, birbirinden almak”, Kuman Türkçesinde (XIV. yy.) “takas etmek” anlamlarıyla verir (1972, s. 153). *Drevnetyurkskiy Slovar*’da *alış (I)* “borç tahsilatı; vergi, ağnam ve öşür”, *alış beriş* (ikileme) “ticaret, alış ve satış”, *alış (II)* “nehir ağzı; akan suyun bir su kütesine kavuştuğu yer”, *alış*- “birlikte almak, toplamak, alınmasına yardımcı olmak; el ele tutuşmak; (kavgada) boğuşmak”, *alış- beriş- (alış- hem beriş)* (ikileme) “karşılıklı olarak paylaşmak”, *alış- tutuş-* “almak, tutmak, bir şeye tutunmak”, *öç kek alış-* “birbirinden intikam almak” kullanımları verilir (Nadalyayev vd., 1969, s. 36). Radloff, *alışık* Krm. Osm. (*alış+ -k*) “müşteri, alıcı; alışkın, yetenekli, bilgisi olan, bir konuya nüfuz etmiş; evcil” olarak verir, *alışıklık* biçimini de “alışkanlık, yakın tanıdık, dostluk; evcil” anlamlarıyla kaydeder (1893, s. 382-383). Kaynaklarda da belirtildiği üzere *alış-* eylemi Eski Türkçede genellikle “karşılıklı almak, takas etmek” anlamında kullanılırken mecazlaşarak “uyum sağlamak, evcilleşmek, alışmak” anlamlarında kullanılmıştır. Clauson ve Radloff, eylemin bu anlamlarını Osmanlı Türkçesi dönemi ile ilişkilendirir. Radloff, Kırım-Tatar Türkçesinde de bu anlamda kullanıldığını ekler. Radloff’un tespitine ilave olarak belirtmek gerekir ki *alış-* eylemi Kumuk Türkçesinde “uyum sağlamak, evcilleşmek, alışmak”, *alışğan*⁴ biçimi de “alışkın” (Pekacar, 2011, s. 31), Karaim Türkçesinde *alış-* “değiştirmek; alışmak, uydurmak, uymak, kendini uydur-

³ Şçerbak, işteş çatı eki olan *-ş ~-ış ~ -uş* ekinin kökeni ile ilgili şu bilgilere yer verir: “W. Bang, çağdaş dillerde bulunmayan, yazma eserlerin de kanıtlar vermediği fakat ilk köklerin şekil bilgisel belirsizliği (fiil ad birliği) hesaba katılırsa canlandırılabilen *eş-* ‘izlemek, takip etmek’ fiilini bu ekin ana tipi saymıştır. krş. ET. *eş* ‘eş, arkadaş’. B. S. Serebrennikov, bu ekin çok eski olmasından ve bu ek için ana tip olmuş olan fiilin çok az değişmiş bir şekilde korunabilmesine zor ihtimal verilmesinden dolayı *-ş ~-ış ~ -uş...* ekinin **eş-* fiiliyle bağlantısını şüpheli buluyor. Genel Türkçe *ş/l* ses bilgisel uygunluğuna (lambdaizm’e) ve *-ş ~-ış ~ -uş...* ekinde karşılıklılık ve birliktelik anlamlarının yanı sıra edilgenlik anlamının da bulunmasına dayanılarak işteşlik çatı ekini edilgen çatı eki olan *-l* ile yaklaştırma deneyimleri de olmuştur (Sevortyan, 1962: 137). Biz, W. Bang’in etimolojisini tercih ediyoruz. Türk dillerinde çeşitli dil bilgisel anlamların (tür-zaman, çatı vs.) bildiri için fiil şekilleri birleşiminin kullanılması yönünde olan genel eğilim ve işteşlik şeklinin anlam yapısı (karşılıklılık + birliktelik + birlikte katılım) bu etimolojiyi desteklemektedir. Yardımcı fiil olarak *eş-* esas fiile etken, edilgen, dönüşlülük ve yaptırım çatı şekillerinde eklenebilir. İşteş çatı şeklinin oluştuğu başlangıç yapı, **ala eş-* veya **alı eş-* (> *alış-*) ‘birlikte almak’ şeklinde yeniden canlandırılabilir (Şçerbak, 2016, s. 126).

⁴ *yürüme alışğan adam* “Yürümeye alışkın adam.”

mak”, *alışık* “alışıklık, âdet, alışkanlık” (Baskakov vd., 1974, s. 67) anlamındadır. Kâşgarlı Mahmud, *alış-* eylemini *Dîvânu Lugâti’t-Türk*’te “almada yardımcı olmak, birlikte almak” anlamıyla ve *ol maña alım alışdı* “O, alacağım vb. şeyleri almada bana yardımcı oldu” örneğiyle verir. Eylemin *alışgan* türevini “devamlı olarak alan” anlamıyla kaydeder (Ercilasun & Akkoyunlu, 2015, s. 548).

Alış- eylemi, Harezmi Türkçesinde “karşılıklı almak” (Yüce, 2014, s. 86); “alışmak, tutuşmak, beraberce yapmak, yardımlaşmak” (Ata, 1997, s. 21), Kıpçak Türkçesinde *alış-* (I) “değişmek, değiştirmek, takas etmek”, *alış-* (II) “tokalaşmak, el sıkışmak” (Toparlı vd., 2007, s. 7-8), Çağatay Türkçesinde *alış-* “değiş tokuş etmek, karşılıklı almak” (Ölmez, 2020, s. 57) anlamlarında kullanılır. Tarihî Türk lehçelerinde *alış-* eyleminin “uyum sağlamak, evcilleşmek, alışmak” anlamları tanıklanmaz. Ayrıca, 1310 tarihli *Kıyasü'l Enbiyâ* adlı eserde *alış-* eylemi aynı zamanda “alışmak, tutuşmak” anlamındadır: *kökde oynar kol salışur kugu kaz kıl karlugaç / yerde yügrüp cüft alışur as tekiñ kiş kunduzı* (68v/4). Eserde *elig alış-* “tokalaşmak, el sıkışmak” ve *boyun alış-* “kucaklaşmak” kullanımlarına da rastlanır: *ellig ellig er birle elig alışıp, atlar yarışıp arkış tüşgen yerge keldiler* (76r/2), *bir hatun eri birle nezzârega çıkmış erdi, kaçan sahabelerniñ andag sançışıp ölgenlerin kördiler erse ékegü boyun alışıp tokuştılar, şehid boldılar* (224v/16) (Ata, 1997, s. 95, 104, 323). *Harezmi Türkçesi Satır Arası Kur'an Tercümesi*’nde de *borç alış-* “borç alıp vermek” anlamıyla verilir: *ol vaktın kim borç alışsangız borç birle, atanmış vaktga tegrü, biting anı* (45a/1) (Sağol Yüksekaya, 1993, s. 34). *Alış-* eylemi için verilen “el sıkışmak, tokalaşmak” anlamı sadece Harezmi Türkçesinde değil Karahanlı ve Kıpçak Türkçesinde de tanıklanır: *selam kaldı ötrü alıştı elig/turup evke kirdi bu iki silig* (KB) (Arat, 1991, s. 502); *Bu, Ebü Hanife tağı Muhammed kavlı turur. Tağı ayıttı Ebü Yüsuf: kayırmas öpmek birle tağı kuçaqlaşmak birle. Tağı kayırmas (2) él alışmak birle* (İM). (Toparlı, 2017, s. 325).

Şirin, *Köken Bilgisi Sözlüğü*’nde, *alış-* eyleminin Eski Uygurca ve Karahanlıcada “karşılıklı almak; alışveriş yapmak” anlamıyla tanıklandığını, “yanmaya başlamak, alev almak” anlamının Osmanlıcada; “ehlileşmek” anlamının, (*alışık* türeviyle) Eski Anadolu Türkçesinde görüldüğünü belirtir ve eylemin “âdet edinmek; tekrarlamakla bir şeye uymak” anlamının da Tietze’ye göre “birisıyla alışveriş etmek (ve böylece yakınlık kesbetmek)” anlamından geliştiği bilgisini ekler (Türk Dil Kurumu, t.y.). Köktürk dönemi eserlerinde “alışmak” anlamlı bir eyleme rastlanmaz. Eski Uygur Türkçesinde *öğren-*

öğretin-⁵ “okumak, (bir şeye) alışmış olmak, (bir şeye) alışmak, alıştırma yaparak ustalaşmak”, *öğretig* “uygulama, pratik, alışkanlık, araştırma, öğrenim, karakter, huy”, *öğrätig abiyaz* “uygulama, alışkanlık”, *kayvılan*- “evcil, uysal olmak, evcilleştirilmek” gibi kullanımlar ön plana çıkar (Wilkens, 2021, s. 351, 526-527). Ayrıca *bäklä*- “kilitlemek, bağlamak, sağlamlaştırmak” vb. anlamlarının yanı sıra “evcilleştirmek”, *turultur*- ve *amırtgur*- eylemleri de “sakinleştirmek, yatıştırmak, disipline etmek” vb. anlamlarının yanı sıra “uy-sallaştırmak” (Wilkens, 2021, s. 42, 157, 761) anlamını da taşır. *Dîvânu Lugâti t-Türk*'te, *awın*- “(bir şeyle, biriyle) avunmak; (bir şeye, birine) alışmak”, *awınç* “bir şeyle avunma, bir şeye alışma”, *awınçu* “avunulan ve alışılan (şey)/ cariyeler”, *yişil*- “(el, iş) alışmak” olarak kayıtlıdır (Ercilasun & Akkoyunlu, 2015, s. 564, 978).

Türkçede “alışmak” manasıyla kullanılan en eski ve en yaygın fiilin *öğren*- olduğunu söylemek yanlış olmaz. *Öğren*- “alışmak” anlamıyla sadece Eski Uygur Türkçesinde değil Karahanlı, Harezmi, Kıpçak, Çağatay ve Eski Anadolu Türkçesinde de kullanılmaya devam etmiştir. Çağdaş Türk lehçelerinde de “alışmak” anlamı için ortak veya farklı pek çok sözcük tercih edilmekle birlikte⁶ *öğren*- ufak fonetik farklarla aynı manalarda kullanılmaya devam eder: YUyg. *ögen*-, *öğünüp ket-/kal*- (Necipoviç Necip, 2013, s. 303); Özb. *ör-gön*- (Yaman & Mahmud, 1998, s. 126); KKlp. *üyren*- (Uygur, 2019, s. 637); Kzk. *üyren*- (Koç vd., 2019, s. 629); Baş. *öyren*- (Özşahin, 2017, s. 470); Kzn. *öyren*- (Öner, 2025, s. 436); KBlk. *üren*- (Tavkul, 2020, s. 375); Kum. *üyren*-/*üyrenip qalmak* (Pekacar, 2011, s. 361); Kry. *ören*-~*üvr'an*-~*ügren*-~*ür'an*- (Baskakov vd., 1974, s. 443); Az. *öyren*- (Akdoğan, 1999, s. 622), Alt. *üren*- (Gürsoy Naskali & Duranlı, 2019, s. 230); Hks. *ügren*- “öğrenmek, okumak, alışmak” (Arıkoğlu, 2005, s. 547).

⁵ *kim yime tözün yumşak kılınçlıg köni kirtü biliglig erserler kentü münlerin kadagların körünüçi erserler kılmış tsuyaların irinçülerin tijit kşanti kılı öğrenmiş erserler olar tükel bilge maytrı burkanğ körüp inçe sakınç sakınurlar bizni tükel bilge maytrı burkan körzün erdi* “Yine asil, yumuşak amelle doğru, gerçek bilgili olanlar, kendi günahlarını, suçlarını gösterenler ve işledikleri günahları itiraf etmeye alışmış olanlar ise mükemmel bilge Maytrı Burkan'ı görüp şöyle düşünürler: ‘Bizi mükemmel bilge Maytrı Burkan görsün.’” (Maytr., XXIII. Bölüm, 74/21-29, s. 139)

⁶ *adetlen*-, *dendi*-, *kön*-, *özleş*- YUyg. (Necipoviç Necip, 2013), *adetlen*-, *bawır bas*-, *kurık bas*-, *beti aşıl*-, *dämik*-, *ısl*-, *kanına sin*-, *şınık*- KKlp. (Uygur, 2019), *gadetlen*-, *iplen*-, *iyeleş*-, *köylen*-, *kün*-, *üzsen*-, *yaraklaş*-, *yok*- Kzn. (Öner, 2025), *kün*-, *éyekle*-, *éyelen*-, *éyeleş*-, *gezetlen*-, *uñaylaş*-, *yaraklan*- Baş. (Özşahin, 2017), *könik*-, *âdätlän*-, *çımık*- Özb. (Yaman & Mahmud, 1998), *adatlan*-, *hallaş*-, *isin*-, *merdeşlen*-, *ornaş*-, *xasyatla*- Kum. (Pekacar, 2011), *ayaksın*-, *ileş*-, *kök sal*-, *kanık*-, *sing*-, *tahtan*-, *töllen*-, *tüzel*-, *üyürsün*- KBlk. (Tavkul, 2020), *edëtän*-, *dağdılan*-, *maşıktan*- Kzk. (Bayniyazov, Bayniyazova, & Koç, 2021), *ilen*-, *ileş*-, *hññh*-, *şaylaş*- Çuv. (Bayram, 2019), *amtaş*-, *ençik*-, *eremji*-, *taska*-, *temden*- Alt. (Gürsoy Naskali & Duranlı, 2019) vb.

Eski Uygur Türkçesinde ilk kez tanıklanan *alış-* eyleminin bu dönem eserlerinde kullanımı yaygın değildir, *öç kāk alış-* “karşılıklı intikam almak” ve *alıştur-* “elde tutmak” kullanımları kaydedilir:

*bu yok tözlüg öpkä nızbanı iyin utxuxup uzun turgaru öç kāk alışu ötäk birim ötämäkläri ärsär*⁷ (TT II B 80-87, s. 425) “Bu asılsız (temelsiz) öfke tutkusu sonucunda (canlılar) yenilgiye uğradığında her zaman intikam alarak borçlarını ödemeleri ise...”

arıg kkirisiz çangv(a)çırığ alışturu tutdaçı ... “Aziz Çay Vaçir’i elde çapraz tutup...” (AY, 678/15) (Kaya, 1994, s. 349).

Bu örneklerin dışında Hamilton tarafından yayımlanan *Manuscripts Ouygours du IX-X Siècle de Toven-Houang* adlı eserde (Pelliot Chinois 2998) 16 numaralı metin dikkat çekicidir:

Paul Pelliot 2998 verso

1.ädgü ödkä “.....doğru vakitte”
2. *qutluk qut.....yunt* “kutsalat”
3. *yıl beşinç ay altun yalaşaç* “yılıının beşinci ayında Hotan İmparatorluğu’nun elçileri olarak”
4. *kältimiz saçuqa yüz ellig-niñ* “Dunhuang’a Yüz krallar ülkesinin”
5. *qız qolagalı qız bultumuz ädgü* “kızını istemeye geldik. Kızı aldık. İyi”
6. *açıg agrıg bultumuz ög+tägi* “bir lütuf ve onur elde ettik. Anne”
7. *qan+tägi yana altun el-kä* “babamıza ve Hoten’e”
8. *esän tükäl tägmäkimiz bolzun* “sağ salim ulaşmak dileğiyle.”
9. *kim oqısar muşuz bay bolzun* “Kim (bunu) okursa sıkıntısız ve zengin olsun.”
10. *qurug tagda qaplan bolmaz quduğ* “Kuru dağda kaplan olmaz kuyu”
11. *suβında balıq bolmaz keñ ton* “suyunda balık olmaz. Geniş elbise”
12. *opramaz keñşlig bilig artamaz altun* “yıpranmaz nasihatlı bilgi yok olmaz. Altın”
13. *sarıgınta körü eşiç qarası yeg yürün* “sarısından kazan karası daha iyi. Beyaz”

⁷ sieh, wenn infolge dieser *auf Nichts gebauten (beruhenden) Zorn-Leidenschaft (die Lebewesen) besiegt werden und wenn sie stets und immer Rache nehmend ihre schuld erfüllen (d. h. ihren Lohn bekommen (Bang & Gabain, 1929, s. 452)), they are defeated into corforming wit thil passion of fury rooted in nothingness and continually take revenge of each other (Onlar, hiçlikte kök salmış öfke tutkusu ile yenilgiye uğrarlar ve sürekli birbirlerinden intikam alırlar.) (Erdal, 1991, s. 549).

14. *kümüşdä körü ayaq tolusi yeg agıl* “gümüşten kadehin dolusu daha iyi. Ağıl”
15. *iti alışıq bolsa bōriligi tōz keyik* “iti (çoban köpeği) ehlileştirilse de kökeni kurttur. Geyik”
16. *nāçä yol bilsä aβçı ança al bilir* “ne kadar yol bilse avcı o kadar hile bilir.”
17. *bilgä nāçä qarısa bilig saβı yañılmaz* “Bilge ne kadar ihtiyarlasa bilge sözü yanılmaz.”
18. *arqar nāçä qarısa qaya yolu yañılmaz* “Muflon (yaban koyunu) ne kadar ihtiyarlasa kayalık yolu şaşırmaz.”

Hamilton, her ikisi de aynı elde yazılan (birinci kısmın ikincisinden daha büyük yazılmıştır) Uygurca el yazmasının eşit uzunlukta dokuz satırdan oluşan iki metin halinde olduğunu belirtir. İlk metnin At Yılı’na tarihlendirilen 10. yüzyıla ait bir elçinin bir kâğıdın arkasına yazdığı bir nota karşılık geldiği, (Altın Devlet / Hotan bir prensesle evlenmek için Cha-tcheou’ya geldi.); ikinci metnin ise yedi atasözünden oluşan bir metin olduğu bilgisini ekler (1986, s. 93). Hamilton tarafından 9. ve 10. yüzyıl olarak tarihlendirilen Tunhuang metinlerinin tarihi konusu tartışmalıdır. Ağca, bu metinlerin 1035 yılındaki Tangutların saldırısından önce olduğunu belirtir. Róna-Tas (1968), Doerfer (1993) gibi araştırmacılar ise bazı metinlerin 13-14. yüzyılda yazıldığını ileri sürmüşlerdir. *Alışıq* sözünün kaydedildiği söz konusu *HamTouHou 16* numaralı metin, Doerfer tarafından şart ekindeki değişimden dolayı [*alış(ı)k bolsa* (14), *keyek neçe yol bilse* (15)] 13-14. yüzyıllara tarihlendirilmiştir. Bu metinleri, şart ekindeki değişimden dolayı geç tarihli kabul etmek, metinlerdeki diğer dillik ölçütlerin eskicil olmasından dolayı mümkün değildir; metinlerdeki *-sAr*’lı örnekler standart yazı dilinin; *-sA*’lı örnekler ise ağızların kodları olarak kabul edilebilir (Ağca, 2021, s. 66). Erdal ise, metinlerden bazılarında kullanılan kelimelerden (Moğ. *tuñak*, *silär* vb.) veya eklerden (*-sAr/-sA*) bazı metinlerin en erken 13. yüzyıla ait olabileceği ihtimali üzerinde durur (2008, s. 252). Bazı fonem, morfem ve leksik birimlerin kullanımı ölçüt alınarak yapılan tarihlendirmelerin metinlerin anlamlandırılması ve sözcüklerin okunuşunu da doğrudan etkilediğini belirtmek gerekir. Bahsi geçen 16 numaralı metnin tarihi de aynı zamanda *alış-* eyleminin temel anlamının dışında mecaz anlamıyla kullanımının ilk tanığı kabul edileceğinden önemlidir. Metinde atasözlerinin geçtiği ikinci kısım 15. satırda kaydedilen *agıl iti alışığ bolsa bōriligi tōz* cümlesi Hamilton tarafından “Bir çoban köpeği ne kadar uysal

olursa olsun, kurt doğası esastır.”⁸ biçiminde aktarılır⁹ (1986, s. 95). Hamilton, *alış-* fiilinin türevi olan ve “alışkanlık kazanmak” anlamına gelen *alışık* kelimesinin, Eski Türkçede ilk kez burada geçtiğini, Radloff (Wb, I, 382) tarafından *alışık* sözünün yalnızca Kırım ve Osmanlı lehçesi için verilmiş olsa da “alışkanlık kazanmak” anlamına gelen *alış-* fiilinin Kazan Tatarcasında da bulunduğunu belirtir (Wb, I, 381) (1986, s. 96). Sertkaya, “Eski Türk Atasözleri” başlıklı çalışmasında burada sözü edilen *keyik nâçâ yol bilsâ avçı ança al bilir; king ton opr(a)maz, kng(e)şlig bilig art(a)maz* atasözlerinin *Dîvânu Lugâti’t-Türk*’te de kaydedildiğini açıklar ve ilgili atasözünü *Agal iti eliş (?) bolsa bõrülîki tüz* “Ağıl iti eliş(?) olsa kurtluğu tüz{?” olarak verir, *alışık* kelimesini *eliş (?)* olarak okur, herhangi bir anlam vermez (1983, s. 283-284). Nalbant (2016), “IX.-XI. Yüzyıllar Arası Türk Dünyası Atasözleri Üzerine Bir Değerlendirme” başlıklı çalışmasında, Ölmez (2009), “Tuva Atasözlerinden Seçmeler” başlıklı çalışmasında ilgili atasözüne yer verir, fakat anlamı ile ilgili bir açıklamada bulunmazlar. *Eski Türkçede Kalıplaşmış Dil Birimleri* başlıklı doktora tezinde Ekmen, atasözünü Hamilton’un anlamlandırmasına uygun olarak “Çoban köpeği ne kadar evcil olursa olsun, onun kurt/kurtluk doğası esastır.” biçiminde aktarır (2024, s. 298). Soyer de, Hamilton’un okumasını ve anlamlandırmasını temel alır (2023, s. 112). Erdal, HamTouen 16, 15’te kaydedilen atasözünü *agal* (i. e. *agıl*) *iti alış(i)g bulsa bõrîlîki töz* olarak verir ve atasözünü “Ağıl köpeği yakalama (avlanma) fırsatı bulursa, kurtluğu asıl tabiatı olarak ortaya çıkar”¹⁰ şeklinde yorumlar. Eski Uygur yazısında, /k/ ve /g/ seslerinin aynı biçimde yazıldığını belirtir, sözcüğü *alışık* değil *alış-ıg* (*alış sözünün belirtme durum biçimi*) olarak verir, *-Xş* ekinin geçişli köklerden türeyen formlarının genellikle eylem isimleri olarak kullanıldığı bilgisini ekler. Eski Türkçede genellikle *alış beriş* şeklinde tanıklanan yapının [*alış* “alım” (*a taking*), *beriş* “verme” (*a giving*)], *Dîvânu Lugâti’t-Türk*’te “hak edilen şeyi alıp vermek” anlamında kaydedildiğini ve *alış beriş* ibaresinin büyük olasılıkla diğer kullanımlarında da bu anlamda olduğunu açıklar (1991, s.

⁸ Quelqu’apprivoise que soit le chien de bergerie, sa nature de loup est fondamentale.

⁹ Bahsi geçen Uygurca atasözüne benzer şekilde *Dîvânu Lugâti’t-Türk*’te şu atasözleri kaydedilir: *it ısırmas at tepmes time* “At tepmez, it ısırılmaz deme, çünkü bu onların huyudur.” (DLT, s. 91), *kul yagı it bõri* “Köle düşman, köpek kurttur” (DLT, s. 146), *yazıda bõri ulısa evde ut bagrı tartısur* “Dışarıda kurt ulursa ona özlem ve sevgiden dolayı, evde köpeğin ciğeri sızlar. Bu akrabaların birbirine özlemleri için kullanılır.” (Ercilasun & Akkoyunlu, 2015, s. 459). Bu atasözlerinin hepsinde köpeğin yaratılış özellikleri vurgulanmakla beraber, özellikle *kul yagı it bõri* biçiminde kaydedilen atasözü *alışık* kelimesinin tanıklandığı atasözündeki *bõrîlîki töz* ibaresiyle aynıdır. *Töz* sözü, Eski Türkçede “öz, köken, esas, cevher” vb. anlamlarda kullanılır. Yani köpeğin aslı kurttur, köpek kurt kökenlidir. DLT’deki *yazıda bõri ulısa evde ut bagrı tartısur* atasözü de bu anlamı destekler niteliktedir.

¹⁰ “If the sheepfold dog finds an occasion for grasping, wolfishness (will turno ut to be) his real nature”.

269-270). Erdal, ayrıca ilgili atasözünü aynı şekilde aktarmış ve Hamilton'un *alışık bolsa* okumasının kabul edilemez olduğunu hem *alışık* hem *alış-* “alışık olmak” kullanımlarının Osmanlı Türkçesine özgü olduğunu, Osmanlı Türkçesinin de farklı bir dil olduğunu belirtmiştir (2008, s. 255).

Uygurca atasözünün anlamı ile ilgili herhangi bir problem olmamakla birlikte burada dikkat çeken şey *alış-* eyleminin kullanımıdır. Çünkü Eski Uygurca devresinde çok nadir tanıklanan *alış-* “karşılıklı almak”, *alıştur-* “elde (çapraz) tutmak” manasındadır; *alışıg* türevi de sadece bu cümlede kaydedilir. Yani bu devrede eylemin “alışmak, uyum sağlamak, ehlileşmek” vb. anlamlarına rastlanmaz. Burada *alış-* eyleminin “ehlileşmek, uyum sağlamak, evcilleşmek” anlamı atasözünün bağlamı için en doğru ve uygun anlam olarak kabul edilebilir. Röhrborn, kök biçim *al-* fiilinin anlamları arasında “(emir vb.) uymak” anlamını da kaydetmişti, yani *al-* eyleminin anlamları arasında “uymak” anlamı da vardı. *Al-* türevindeki “uymak” anlamı düşünüldüğünde bu atasözündeki *alışıg* biçimi de daha Eski Uygurca devresinde “uysal ve evcil” anlamında mecazlaşma yaşamış olabilir. 12. asra ait *Mukaddimetü'l Edeb* adlı eserde kökeni tartışmalı olsa da *alığ* sözü “uysal, mütevazı” [*alığ boldı, alçağ boldı, nâkes boldı, hör boldı* (Yüce, 2014, s. 61)] anlamında verilir. Sağol Yüksekaya, *alığ* sözünün Eski Uygur Türkçesinden itibaren tarihî dönemlerdeki ve Anadolu sahasındaki kullanımlarını verir, kelimenin kökeni ile ilgili görüşleri¹¹ ayrıntılı bir biçimde inceler. Yüce tarafından sözcüğe verilen anlamın başka bir tanığı olmadığını belirtir. *Alığ* sözü, Anadolu sahasında olduğu gibi tarihî dönemlerde de genellikle “iyi” sözünün zıddı veya “zayıf, ahmak, sersem, aciz, akılsız” vb. anlamlarda tanıklanır (2002, s. 391-404). Bu sebeple *alığ* sözünün “uysal” anlamındaki bu kullanımına ihtiyatla yaklaşmak gerekir. Atasözünde geçen *alışıg bol-* yapısının “uysal olmak” anlamının dışında “değişmek” anlamında da kullanılmış olabileceği düşünülebilir. *Alış-* eyleminin Eski Türkçede “karşılıklı almak, birlikte almak” vb. anlamlarda kullanıldığını belirtmiştik. Eylemin, Eski Türkçedeki bu temel anlamı ve “karşılıklı almak” anlamından gelişen “değişmek, değiştirmek” anlamı çağdaş Türk lehçelerinin pek çoğunda da tanıklanır (Yeni Uygur Türkçesi, Kazan-Tatar Türkçesi, Kırgız Türkçesi, Hakas Türkçesi vb.) Bu cümlede *alışıg bol-* ibaresi “değişmek” anlamında da kullanılmış olabilir: “Çoban köpeği ne kadar değişirse değişsin, aslı kurttur.” Bu anlam da atasözünün bağlamı için uygun görünmektedir.

Alışık olarak okunup anlamlandırılan sözcük ile ilgili dikkat edilmesi gereken bir diğer husus da eylemden ad ve sıfat yapan *-(X)g* ve *-Ok* yapım ekleri ile ilgilidir. Erdal, Eski Uygur Türkçesinde geçişli fiil köklerinin nesnesini veya geçişsiz fiil köklerinin öznesini belirten bu iki ekin birbirinden ayırt edilmesinin zor olduğunu kaydeder. *-Ok/-Uk* eki için *aç-ok* “açık”, *adr-ok* “farklı, ayrı,

¹¹ **al* < *al* + *ıg* / **al-* / **alı-* / *al-ıg* vb.

çeşitli; fark”, *ar-ok* “yorgunluk, bitkinlik”, *art-ok* “daha, çok, fazla”, *âsr-ök* “sarhoş, sarhoşluk” vb. pek çok kullanım sıralar (1991, s. 224-232). Örnekler çoğaltılabilir: *böl-ök* “bölüm, bölük, parça”, *käs-ök* “parça”, *köl-ök* “bağ, zincir”, *kör-ük* “nesne, görüntü”, *közün-ük* “yara, çukur, pencere”, *sın-ok* “kırık, kırılmış”, *süz-ök* “temiz, net, duru”, *yaz-ok* “kusur, günah” (Wilkens, 2021) vb. Eski Uygur Türkçesinde, *-(X)g* eki ise vokal uyumuna bağlı olarak kullanılır: *ak-ıg* “akıntı”, *al-ıg* “alma”, *ät-ıg* “ötme, ötüş”, *bürt-üg* “dokunma, temas”, *kat-ıg* “sert, katı, sağlam”, *koş-ug* “şiir, mısra”, *oy-ug* “oyma eser”, *tap-ıg* “saygı, hürmet”, *ud-ug* “saygı, hürmet”, *yap-ıg* “bina, yapı”, *yör-üg* “yorum” (Wilkens, 2021) vb. Eski Uygur Türkçesinde /g/ ve /k/ seslerinin aynı biçimde yazıldığı bilinmektedir. Buradan hareketle eğer sözcüğün son ünsüzü /k/ olsaydı, kelimenin de *alışık* değil Uygurca diğer örneklerde olduğu gibi *alış-uk/alışok* biçiminde olması gerekirdi. Sözcük büyük bir ihtimalle *-(X)g* eylemden ad yapım eki ile türetilmiştir. Bu sebeple *alış-(i)g* biçiminde okunması daha doğru olacaktır. Erdal da Hamilton ve diğer yayınlarda yinelenen *alışık* okumasının aksine sözcüğü *alış-ıg* biçiminde verir fakat *alış* sözünü isim yani eylem adı, *-g* ekini ise belirtme eki olarak kabul eder.

Anadolu sahasında eylemin “evcilleşmek, uyum sağlamak” anlamı 14. yüzyıldan itibaren tanıklanır. *Dede Korkut Kitabı*’nda *alış-* “heyecanlanmak” (Özçelik, 2016b, s. 789) anlamı da kaydedilir. Meninski’nin sözlüğünde (1680), *alış-* “öğrenmek, imtizâc, vel bulmak, ülfet, alışmak” (*assuescere, assuesieri, consuescere*), *gözi alıştı, badem yağı temâm alıştıktıkta* (badem yağı emilmiş gibi); *alışık* “meelûf, evcil, evcilleştirilmiş, alışılmış, tanıdık” (*accoustumé, apprivoisé, familiarisé*); *alışmış* “öğrenmiş, mümtezc, meelûf, alışkın” (*assuetus, accoustume*) (Meninski, 2000, s. 390) olarak verilir. *Kamus-ı Türki*’de, *alışmak* “ülfet etmek, me’lûf olmak, âdet etmek; öğrenmek, talim etmek; vahşetten kurtulup munis olmak”; *alışık* “ülfet etmiş, me’lûf; vahşiyetten kurtarılıp te’nîs edilmiş, menus (alışık hayvan); âdet etmiş, devamlı” (Yavuzarslan, 2010, s. 49); *Lehce-i Osmânî*’de (1890), *alışmak* “itibar, munis olmak, teklifsizlik etmek, üngür devam etmek, fariğ olmak.”, *alışık* “me’luf, alışık, müşteri, menus, mütemâris, talimli, müptelâ, alışkan” (Toparlı, 2000, s. 15) olarak kaydedilir:

....bir ferişte var aña Habib dirler anuñ teninüñ yarısı oddan yarusı kardandır ve arasında ratık vardır ne od karı eridür ne kar odı söyündürür ve ol ferişte eydür iy karıla oda barışıklık ve alışıklık viren tañrı... (Sa’lebî, Kısas-ı Enbiyâ, 14. yy.) (Yılmaz vd., 2013, s. 72).

safâsına bak gönlümün ‘ışka alışaldan / her düni kadr her günü nûr-ı zî-iyd oldı (Kaygusuz Abdâl, 15. yy.) (Güzel, 2021, s. 424).

altmış biñ er [yağı] gördümise alışmadum (Dede Korkut Kitabı, 15. yy.) (Özçelik, 2016a, s. 828).

Eski Anadolu Türkçesinde *alış-* eyleminin kullanımı sınırlıdır. Bu devrede *öğren-* eyleminin “alışmak” manasıyla kullanımı sürerken dönem eserlerinde Ar. ‘*âdet* sözü (nadiren Farsça *pişe* ve *hûy* sözleri de) “âdet, alışkanlık” anlamında ‘*âdet edin-*, ‘*âdet eyle-*, ‘*âdet ol-* vb. kullanımlar da “alışmak, alışkanlık haline gelmek” anlamında yaygınlaşır. Ayrıca 14. asra ait *Tuhfe-i Mübârizi* adlı eserde *öğren-* yanında *işirgen-* eylemine de “alışmak” manasında rastlanır:

kaçan böyle kılsa, bende ayrılmağı azın azın öğrenür (Behcetü'l-Hadâik fî Mev'izati'l-Halâik, 13. yy.) (Canpolat, 2018, s. 264).

...ma 'de dibine boşlığıla uyumağ kuvveti düşürür ve gündüzün çok uyumak süstlik ve iştihâ za 'ıf-lığın getirür ve kişi kim gündüz uykusına öğrenmiş ola uykusın bir kezden terk eylemek gerekmez... (Hekim Bereket, *Tuhfe-i Mübârizi*, 14. yy.) (Erdağı Doğuer, 2013, s. 85).

anuy için kim ten ol ota işirgenür ve anuyıla hulanur ol otdan elikmez olur (Hekim Bereket, *Tuhfe-i Mübârizi*, 14. yy.) (Erdağı Doğuer, 2013, s. 94).

halğa dâdi kim 'ibâdet édeler / kendülere anı 'âdet édeler (Ahmedî, *İskendernâme*, 14. yy.) (Akdoğan & Kutsal, 2019, s. 681).

sakal kılın çeynemek gibi ve bunlara bepzer nesnelere ki 'âdet olmuştur, adam andan 'âciz olmuştur terk edemez (İshâk bin Murâd, *Edviye-i Müfrede*, 14. yy.) (Canpolat & Önler, 2007, s. 38).

'âşık gerek ki mihr ü vefâ 'âdet eyleye / her-çend iderse nâz ile cevr ü cefâ güzel (Ahmed-i Dâ'î Divanı, 15. yy.) (Özmen, 2002, s. 129).

ger sehâyi hûy u 'âdet kılasın / bî-gümân ehl-i sa 'âdet olasın (Ahmedî, *İskendernâme*, 14. yy.) (Akdoğan & Kutsal, 2019, s. 272).

günde bir hammâma girmegi pişe edineler (İshâk bin Murâd, *Edviye-i Müfrede*, 14. yy.) (Canpolat & Önler, 2007, s. 171) vb.

Alış- eyleminin “uyum sağlamak, evcilleşmek” anlamıyla kullanımı Osmanlı Türkçesinde yaygınlaşır:

mel 'ünüñ bünyâd-ı islâmı muhkem ve esâs-ı i 'tikâdi müstahkem olmağa aşlâ gürüh-ı güzâtıla alışmamışdı. (Gelibolulu Mustafa 'Âlî, *Mirkâtü'l-cihâd*, 16. yy.) (Akar, 2016, s. 312).

recâ-yı vuslat itmez oldu dil cânânına şimdi / meger var-ise bîçâre alışdı derd-i hicrana (Yârî Divânı, 17. yy.) (Karayazı, 2013, s. 853).

ve âhir 'aşk-ı ilâhî ile şîr u şeker gibi alışdılar. (Mahmûd Nâsîh, *Sübhatü's-Sâlikîn II*, 19. yy.) (Yurtsever, 2025, s. 1348).

Bir lisan yalnız kitaplardan öğrenilir ise o lisanla tekellüme dahi alışmak başkaca bir subet olduktan maada o lisanın ehli tekellüm eyledikleri zaman kendilerine mahsus olan bir şive, bir telâffuz iktizasınca lisân-i mezkûru kitaplardan öğrenmiş olan adam onu anlayabilmekte âciz kalır (Ahmet Midhat Efendi, *Acâyib-i Âlem*, 19. yy.) (Yetiş, 2017, s. 87) vb.

Osmanlı Türkçesinde 16. asra ait *Târîh-i Âl-i Osmân* adlı eserde *alış-* eyleminin kullanımı çok dikkat çekicidir. *Alış-* eylemi, Eski Uygur Türkçesinde “karşılıklı almak”, Karahanlı Türkçesinde “birlikte almak, alma işine yardım etmek” vb. anlamlarda kullanılıyordu. Yani işteş çatı fonksiyonu aktifti. Batı Türkçesinde eylemin kazandığı yeni anlamlarda ise işteşlik fonksiyonu hissedilmez (bk. Türk 2014), fakat *Târîh-i Âl-i Osmân*’da *alış-* eylemi, “birlikte almak” temel anlamıyla tanıklanır:

Çünkü sabâh oldu güneş ki baş kaldırdı, Sultân Bâyezîd leşkeriyle yine at arkasına gelüp iki karındaş yine muhârebeye âgâz ve mukâteleye pervâz idüp dünyâ-yı dîn için baş kesüp kanlar döküşdiler ve dilâverler meydân-ı kâr-zârda baş virüp cân alışdılar. (Matrakçı Nasuh, *Târîh-i Âl-i Osmân*, 16. yy.) (İnan, 2019, s. 478).

Aynı yüzyıl ve sahada tarım ile ilgili kaleme alınan *Revnağ-ı Bustan* adlı eserde *alış-* eylemi *toprağı alışdur-* “toprağı havalandırıp hazırlamak; uygun duruma getirmek” anlamıyla kullanılır. Bu kullanım da alışılmışın dışındadır. Öner de “alışkın duruma getirmek ve hayvanı ehliştirmek” manasıyla kullanılan eylemin “toprağı terbiye etmek” anlamıyla kullanılmasının dikkat çekici olduğunu vurgular (2000, s. 17). Bu kullanım “toprağı tarım için hazırlamak, toprağı elverişli hale getirmek” anlamındadır:

eğer yeri haşin olup ve yufka olursa canavar ve ördek ve kaz zibilinden ğayri hayvanât zibili ile toprağı alışduralar. (Revnağ-ı Bustan, 16. yy.) (Öner, 2000, s. 32).

Eylem, *Türkçe Sözlük*’ün ilk (1945) baskısında “bir şeyi tekrarlıya tekrarlıya onu kolaylıkla ve iyi bir şekilde yapabilme beceriğini edinmek; yadırgamaz hale gelmek; uyar hale gelmek; istekli hale gelmek”, *alışık* da “alışık veya alıştırılmış olan” anlamıyla madde başı olur. Çağdaş Türk lehçelerinden Yeni Uygur Türkçesinde *eliş-* “karşılıklı almak” (Necipoviç Necip, 2013, s. 125), Karakalpak Türkçesinde *alış-* “karşı karşıya mücadele etmek, teke tek savaşmak; güreşmek, tutuşmak; yanmak, tutuşmak, alışmak; karşılıklı olarak veya birlikte almak, payını almak; atışmak, atışma yapmak” (Uygur, 2019, s. 23), Başkurt Türkçesinde *alış-* “karşılıklı almak, birbirine vermek, ortaklaşmak; yer değişmek, göçmek; yarışta güç denemek, gücünü sınamak” (Özşahin, 2017, s. 30), Kazan-Tatar Türkçesinde *alış-* “alıp vermek, alışverişte bulunmak; fethetmek, değişmek” (Öner, 2025, s. 36), Karaçay Malkar Türkçesinde *alış-* “değişmek” (Tavkul, 2020, s. 72), Kırgız Türkçesinde *alış-* (I) “birbirinden almak, hep beraber almak, *ot alış-* “birbirinden ateş almak, *mec.* dost yaşamak” *alış-* (II) “kayışmak, dövüşmek (aygırlar hakkında)” (Yudahin, 1998, s. 27, 30), Hakas Türkçesinde *alış-* (I) “değişmek”, *alış-* (II) “(birlikte) almak; evlenmek, karşılıklı birbirini almak” (Arıkoğlu, 2005, s. 39) şeklinde kullanılır. Genel olarak çağdaş Türk lehçelerinde eylemin Eski Türkçedeki “karşılıklı almak, birlikte almak” ve “karşılıklı almak” anlamından gelişen

“değişmek, değiştirmek” vb. anlamlarda kullanıldığı görülür. Eylem, Kırım Tatar Türkçesinde [*alış-* “alışmak, uymak” (Maşkaraoğlu, 2023, s. 74)], Kumuk Türkçesinde [*alışğan* “alışkan, alışkın”, *alış-* “alışmak; mübadele etmek, değiş etmek, değiştirmek, teati etmek; (şarkı veya türkü) okumak, birisiyle beraber şarkı (veya türkü) söylemek” (Pekacar, 2011, s. 31)] ve Karaim Türkçesinde [*alış-* “değiştirmek, alışmak, uydurmak, uymak, kendini uydurmak”, *alışık* “alışkinlik, âdet, alışkanlık” (Baskakov vd., 1974, s. 67)] tıpkı Batı Türkçesinde olduğu gibi mecazlaşır. Ayrıca Anadolu sahasında *öğren-* sözünün yerini alan Arapça *âdet* sözü ve türevlerinin de çağdaş Türk lehçelerinde hatırı sayılır bir kullanımı vardır: Kumuk Türkçesinde *adatlan-* “gelenek hâlini almak, gelenek, hâline gelmek, âdet hâline gelmek; bir şeyi âdet edinmek; bir şeye alışmak, bir şeye meleke kazanmak” (Pekacar, 2011, s. 31), Yeni Uygur Türkçesinde *adetlen-* “alışmak” (Necipoviç Necip, 2013, s. 4), Karakalpak Türkçesinde *âdetledir-* “alıştırmak, alışkanlık kazandırmak; öğretmek”, *âdetlen-* “alışmak, alışkanlık kazanmak; öğrenmek” (Uygur, 2019, s. 47), Kazan-Tatar Türkçesinde *gadetlen-* “alışmak, sıradan bir işe çevirmek” (Öner, 2025, s. 141), Özbek Türkçesinde *âdatlan-* “alışmak” (Yusupova, 2018, s. 35) vb.

Sonuç

Türkçede Köktürk döneminden itibaren tanıklanan kök biçim *al-* eylemi ve türevleri tarihî ve çağdaş Türk lehçelerinde yaygın şekilde kullanılır. Köktürk döneminde *alın-* ve *altız-*, Uygur döneminde *alıl-*, *alınç*, *alınçu*, *alım*, *alımçı*, *alış-*, *alışık* vb. kullanımlar mevcuttur. *Al-* eyleminin *aldır*, *alın-*, *alım*, *alımlı* vb. pek çok türevi Batı Türkçesinde ve bazı Türk lehçelerinde mecazlaşır. Bu mecazlaşmalardan en dikkat çekici olanlarından biri *alış-* eylemidir. Eski Uygur Türkçesinde “karşılıklı almak” anlamı ile kaydedilen sözcük dönem eserlerinde *öç kek alış-* “intikam almak”, *alışdur-* “elde tutmak” biçiminde nadir olarak kullanılır. Bu devrede Dunhuang el yazmaları HamTouen 16 numaralı *agıl iti alışığ bolsa bõriliki tõz* atasözünde tanıklanan *alışığ* biçimi alışılmışın dışında, bu devrede atasözünün anlam bağlamına da uygun olarak “çoban köpeği ne kadar evcil olursa olsun, kurt kökenlidir” şeklinde aktarılır. *Alış-* eyleminden isim olarak kabul ettiğimiz *alışığ* sözü, atasözünün anlamına en uygun olan “uysal” anlamında veya *alış-* eyleminin tarihî ve pek çok çağdaş Türk lehçesinde de görülen “değişmek” anlamında kullanılmış olabilir. *Alışığ bolsa* ibaresi de “uysal olsa veya değişik olsa/değişse” şeklinde anlamlandırılabilir. *Alış-* eylemi Karahanlı döneminde de “birlikte almak, almada yardım etmek” anlamıyla kullanılır. Harezmi Türkçesinde, *Kıyasü'l Enbiyâ* adlı eserde *elig alış-* “tokalaşmak”, *boyun alış-* “kucaklaşmak” anlamında kalıplaşmış dil birimleri olarak karşımıza çıkar. *Elig alış-* sadece Harezmi değil Karahanlı ve Kıpçak Türkçesinde de kullanılır. Tarihî ve çağdaş Türk lehçelerinde “alışmak” manasıyla en yaygın kullanılan eylem *öğren-*'tir. Ufak fonetik farklarla

neredeyse bütün Türk lehçelerinde tanıklanır. Anadolu sahasında da kullanımı devam ederken Arapçadan alıntılanan ‘*âdet* sözü, ‘*âdet et-/edin-, ol* vb. kullanımları ile eylemin yerini alır. *Alış-* eylemi Eski Anadolu Türkçesinde “alışmak, evcilleşmek” anlamında mecazlaşır, fakat bu dönemde kullanımı çok yaygın değildir. *Dede Korkut Kitabı*’nda “heyecanlanmak” anlamına da rastlanır. Eylem, Osmanlı Türkçesinde yaygınlaşır ve eylemin “yanmak, tutuşmak” anlamı da bu dönem ile ilişkilendirilir. Eklemek gerekir ki “yanmak, tutuşmak” anlamı Osmanlı Türkçesinden çok daha önce Harezmi sahasında 1310 tarihli *Kıyasü'l Enbiyâ* adlı eserde de mevcuttur. *Alış-* eyleminin Osmanlı Türkçesinde en dikkat çeken kullanımı 16. yüzyıla ait *Târih-i Âl-i Osmân* adlı eserdeki kullanımındır. Bu eserde *alış-* eylemi Eski Türkçedeki “karşılıklı almak” temel anlamıyla işteş çatı fonksiyonu aktif bir şekilde kullanılmıştır. Yine aynı yüzyıla ait *Revnak-ı Bustan* adlı eserde de *toprağı alışdur-* kullanımına rastlanır. Eylemin, Batı Türkçesinde görülen “alışmak, evcilleşmek” anlamı çağdaş Türk lehçelerinden, Kırım-Tatar, Karay ve Kumuk Türkçelerinde de görülür. Diğer Türk lehçelerinin çoğunda eylem eski Türkçedeki “karşılıklı almak” ve “değişmek” anlamında kullanılır, temel anlamını korur.

Etik Komite Onayı Araştırmada etik kurul iznine gerek yoktur.

Mali Destek Araştırma için herhangi bir mali destek alınmamıştır.

Çıkar Çatışması Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Ethical Committee Approval Ethical committee approval is not required for this research.

Funding This research received no external funding.

Conflicts of Interest The author declares no conflicts of interest in this study.

Kısaltmalar

AY	<i>Altun Yaruk</i>
DLT	<i>Dîvânu Lugâti 't-Türk</i> (Ahmet Bican Ercilasun - Ziyat Akkoyunlu)
EDPT	<i>An Etymological Dictionary of Pre-thirteenth Century Turkish</i>
Maytr.	<i>Maytrısimit</i>
OTWF	<i>Old Turkic Word Formation</i>
TDK	Türk Dil Kurumu
TT	<i>Turkische Turfan Texte</i>

Kaynakça

- Ağca, F. (2021). *Dillik ölçütlere göre Eski Uygurca metinlerin tarihlendirilmesi*. Türk Dil Kurumu.
- Akar, A. (2016). *Gelibolulu Mustafa 'Âlî: Mirkâtü'l-cihâd (Dil incelemesi-metin-dizin)*. Türk Dil Kurumu.
- Akdoğan, Y. (1999). *Azerbaycan Türkçesinden Türkiye Türkçesine büyük sözlük*. Beşir.
- Akdoğan, Y., & Kutsal, N. (2019). *Ahmedî: İskendernâme*. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.
- Arat, R. R. (1991). *Yusuf Has Hâcib: Kutadgu bilig I: Metin*. Türk Dil Kurumu.
- Arikoğlu, E. (2005). *Örnekli Hakasça-Türkçe sözlük*. Akçağ.
- Ata, A. (1997). *Nāsırü'd-dīn bin Burhānū'd-dīn Rabgūzī: Kısasü'l-enbiyā (Peygamber kıssaları), I-II*. Türk Dil Kurumu.
- Bang, W., & Gabain, A. (1929). *Türkische Turfantexte II A (Türkçe Turfan Metinleri II A)*. SBAW.
- Baskakov, N. A., Szapszal, S. B., & Zayaczkowski, A. (1974). *Słownik Karaimsko-Rosyjsko-Polski*. Wydawnictwo Russkij Jazyk.
- Bayniyazov, A., Bayniyazova, J., & Koç, K. (2021). *Kazak Türkçesi-Türkiye Türkçesi sözlüğü*. Türk Dil Kurumu.
- Canpolat, M. (2018). *Behcetü'l-hadâik fî mev'izati'l-halâik*. Türk Dil Kurumu.
- Canpolat, M., & Önler, Z. (2007). *İshâk bin Murâd: Edviye-i müfreda (metin-sözlük)*. Türk Dil Kurumu.
- Clauson, S. G. (1972). *An etymological dictionary of pre-thirteenth century Turkish*. Clarendon Press.
- Ekmen, B. C. (2024). *Eski Türkçede kalıplaşmış dil birimleri (Edimbilimsel bir inceleme)* (Tez No. 867349) [Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Ercilasun, A. B. (2021). *Bengü il tuta olurtaçı sen. Köl Tigin-Bilge Kağan-Tunyuk anıtları*. Dergâh.
- Ercilasun, A. B., & Akkoyunlu, Z. (2015). *Kâşgarlı Mahmud: Dîvânu Lugâti'l-Türk (Giriş-metin-çeviri-notlar-dizin)*. Türk Dil Kurumu.
- Erdağı Doğuer, B. (2013). *Hekim Bereket: Tuḥfe-i mübārizi (Metin-sözlük)*. Türk Dil Kurumu.
- Erdal, M. (1991). *Old Turkic word formation: A functional approach to the lexicon I-II*. Harrassowitz.
- Erdal, M. (2008). Uigurica from Dunhuang. *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, 51(2), 251–257.

- Erdal, M. (2022). Eski Uygurcanın fiil varlığı. *Beşbalıklı Şingko Tutung Anısına Uluslararası Eski Uygurca Çalıştayı bildirimleri (4–6 Haziran 2021)* içinde (s. 137–145). Türk Dil Kurumu.
- Gürsoy Naskali, E., & Duranlı, M. (2019). *Altayca-Türkçe sözlük*. Türk Dil Kurumu.
- Güzel, A. (2021). *Şehzâde Alaâddin Gaybî: Kaygusuz Abdâl külliyyatı (Hayatı-eserleri-metin sözlük-kaynaklar)*. Türk Dil Kurumu.
- Hamilton, J. (1986). *Manuscripts ouïgours du IX–X siècle de Touen-Houang*. Peters.
- İnan, G. (2019). *Matrakçı Nasuh: Târîh-i Âl-i Osmân*. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.
- Karayazı, N. (2013). *Ahmed Yârî: Yârî dîvânı*. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.
- Kaya, C. (1994). *Uygurca Altun Yaruk (Giriş-metin ve dizin)*. Türk Dil Kurumu.
- Koç, K., Bayniyazov, A., & Başkapan, V. (2019). *Kazak Türkçesi-Türkiye Türkçesi sözlüğü*. Türk Dil Kurumu.
- aşkaraoğlu, S. (2023). *Kırım Tatar Türkçesi sözlüğü*. Türk Dil Kurumu.
- Meninski, F. (2000). *Tesaurus linguarum orientalium Turcicae* (S. Stachowski, & M. Ölmez, Haz.). Simurg.
- Nadalyayev, V., Nasilov, D. M., Tenişev, E. R., & Şçerbak, A. M. (1969). *Drevnet-yurkskiy slovar*. Nauka.
- Nalbant, M. V. (2016). IX-XI. yüzyıllar arası Türk dünyası atasözleri üzerine bir değerlendirme. M. Sarıca ve B. Sarıca (Ed.), *Dil bilimleri kültür ve edebiyat* içinde (s. 102–128). Padam.
- Necip, E. N. (2013). *Yeni Uygur Türkçesi sözlüğü* (İ. Kurban, Çev.). Türk Dil Kurumu.
- Ölmez, M. (2009). Tuva Atasözlerinden seçmeler. *Sibirische Studien, Sibirya İncelemeleri*, 4(1), 51-128.
- Ölmez, M. (2020). *Ebulgazi Bahadır Han: Şecere-yi Terâkime*. Türk Dil Kurumu.
- Öner, M. (2025). *Kazan-Tatar Türkçesi sözlüğü*. Türk Dil Kurumu.
- Önler, Z. (2000). *Revnağ-ı bustan*. Türk Dil Kurumu.
- Özçelik, S. (2016a). *Dede Korkut (Dresden nüshası) I: Giriş, notlar*. Türk Dil Kurumu.
- Özçelik, S. (2016b). *Dede Korkut (Dresden nüshası) II: Metin, dizin*. Türk Dil Kurumu.
- Özmen, M. (2002). *Ahmed-i Dâ'î divanı (Metin-gramer-ıtkıbasım)*. Türk Dil Kurumu.
- Özşahin, M. (2017). *Başkurt Türkçesi sözlüğü*. Türk Dil Kurumu.
- Pekacar, Ç. (2011). *Kumuk Türkçesi sözlüğü*. Türk Dil Kurumu.

- Polat, Ü. (2024). Eski Türkçe al-, altur-, altız- üzerine. N. N. Telitsin (Haz.), *Actual problems of Turkic studies III* içinde (s. 162–177). Department of Turkic Philology of Saint Petersburg State University.
- Radloff, W. (1893). *Versuch eines Wörterbuches der Türk-Dialekte I (1893), II (1899), III (1905), IV. (1911)*. St. Petersburg.
- Röhrborn, K. (1977). *Sprachmaterial der vorislamischen türkischen texte aus Zentralasien Lieferung: a-agrıg*. Franz Steiner Verlag.
- Sağol Yüksekaya, G. (1993). *Harezm Türkçesi satır arası Kur'an tercümesi* (Giriş-metin-sözlük) (Tez No. 25875) [Doktora tezi, Marmara Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Sağol Yüksekaya, G. (2002). A word from Old Uyghur to the present Alıg. *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, 75(3), 391–404.
- Sertkaya, O. F. (1983). Eski Türk atasözleri üzerine. *Şükrü Elçin armağanı* içinde (s. 275–291). Hacettepe Üniversitesi.
- Soyer, A. (2023). *Dunhuang Mağarası'nda bulunmuş 9. ve 10. yüzyıla ait Eski Uygurca el yazmaları (Giriş-metin-çeviri-dizin-tpkbasım)* (Tez No. 809911) [Doktora tezi, Düzce Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Şçerbak, A. (2016). *Türk dillerinin karşılaştırmalı şekil bilgisi üzerine denemeler (Fiil)* (Y. Karasoy, N. Hacızade, & M. Gülmez, Çev.). Türk Dil Kurumu.
- Şirin, H. (2020). *Eski Türk Yazıtları söz varlığı*. Türk Dil Kurumu.
- Tavkul, U. (2020). *Karaçay-Malkar Türkçesi sözlüğü*. Türk Dil Kurumu.
- Toparlı, R. (2000). *Ahmet Vefik Paşa: Lehce-i Osmânî*. Türk Dil Kurumu.
- Toparlı, R. (2017). *İrşâdü'l-mülük ve's-selâtin*. Türk Dil Kurumu.
- Toparlı, R., Vural, H., & Karaatlı, R. (2007). *Kıpçak Türkçesi sözlüğü*. Türk Dil Kurumu.
- Türk Dil Kurumu. (t.y.). Alışmak. *Köken Bilgisi sözlüğü (Deneme sürümü)*. 15 Şubat 2025 tarihinde <https://sozluk.gov.tr/> adresinden edinilmiştir.
- Türk Dil Kurumu. (t. y. b). Alınmak. *Güncel Türkçe Sözlük*. 10 Şubat 2025 tarihinde <https://sozluk.gov.tr/> adresinden edinilmiştir.
- Türk, V. (2014). Türkçede alışmak anlamlı kelimeler yapıları ve anlam ilişkileri. *Türük, Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, (3), 1–5.
- Uygur, C. (2019). *Karakalpak Türkçesi sözlüğü (Karakalpakça-Türkçe Sözlük)*. Türk Dil Kurumu.
- Wilkens, J. (2021). *Eski Uygurcanın el sözlüğü*. Universitätsverlag Göttingen.
- Yaman, E., & Mahmud, N. (1998). *Özbek Türkçesi-Türkiye Türkçesi ve Türkiye Türkçesi-Özbek Türkçesi karşılıklar kılavuzu*. Türk Dil Kurumu.
- Yavuzarslan, P. (2010). *Şemseddin Sami: Kamus-ı Türkî*. Türk Dil Kurumu.
- Yetiş, K. (2017). *Ahmet Midhat Efendi: Acâyib-i âlem*. Türk Dil Kurumu.

- Yılmaz, E., Demir, N., & Küçük, M. (2013). *Sa'lebî: Kısas-ı enbiyâ*. Türk Dil Kurumu.
- Yudahin, K. (1998). *Kırgız sözlüğü* (A. Taymas, Çev.). Türk Dil Kurumu.
- Yurtsever, M. (2025). *Mahmûd Nâsîh: Sübhatü's-sâlikîn II*. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.
- Yüce, N. (2014). *Ebu'l-kasım Carullah Mahmud bin Omar bin Muhammed bin Ahmed ez-Zamahşarî el-Harizmî: Mukaddimetü'l-edeb, Hârizm Türkçesi ile tercümelî Şuşter nüshası (Giriş, dil özellikleri, metin, indeks)*. Türk Dil Kurumu.

Extended Summary

The root form of the verb *al-* and its derivatives, attested in Turkish since the Old Turkic period, are widely used in historical and contemporary Turkish dialects. The derivatives of the verb *al-* (to take), such as *aldur-*, *alım*, *alımlı*, *alım-*, etc., become metaphorical in Western Turkish and some Turkish dialects. One of the most notable derivatives of the verb is the Old Turkic derivative *alış*, meaning “to take reciprocally”, attested in Old Uighur texts only in the forms *öç kek alış-* “to take revenge” and *alışdur-* “to hold”. The most notable use of the verb in Old Uighur is found in the Dunhuang manuscripts, which are thought to date from the 9th and 10th centuries. In Dunhuang, HamTouen text number 16, the word *alışıg* is found in a proverb: *agıl iti alışıq bolsa bōriliki tōz*. This sentence is translated into Turkish by Hamilton as “No matter how domesticated a sheepdog may be, its wolf nature remains fundamental.” The word *alışıg* is not found in use with this meaning during this period. The most suitable meaning of the phrase *alışıg bol-* used in this sentence for the proverb is “to become domesticated”. Röhrborn, also gives the meaning “to obey (a command, etc.)” among the meanings of the verb *al-*. So the root form *al-* also has the meaning “to adapt”. Considering the meaning of the verb *al-* as “to obey”, the form *alışık* in this proverb may have been used in the Old Uighur period to mean “docile and tame”. There are similar proverbs in the *Divanü Lugati t-Türk*. The meaning of “to exchange, to change” which developed from the Old Turkic root meaning “to take from each other”, is attested in many contemporary Turkic dialects (New Uighur Turkish, Kazan-Tatar Turkish, Kyrgyz Turkish, Khakas Turkish, etc.). In this sentence, the phrase *alışıg bol-* may also be used to mean “to change”: “No matter how much a sheepdog changes, it is still a wolf at heart.”

In general, although many terms are common and different in historical Turkic dialects and contemporary Turkic dialects, the most commonly used verb meaning “get used to” is *öğren-* (to learn). It is also used in the Anatolian region. It is then replaced by the Arabic-derived term *âdet* and the usage of *âdet et-/edin-/ol*. Although not common, the Persian words *pişe* and *hüy* also appear in works from this period. The metaphorical use of the verb *alış-* to mean “to get used to (something), to adapt” also first appeared in Old Anatolian Turkish [*bir ferişte var aña Habib dirler anuñ teniniñ yarısı oddan yarısı kardandır ve arasında ratık vardır ne od karı eridür ne kar odı söyündürür ve ol ferişte eydür iy karıla oda barışıklık ve alışıklık viren tañrı* (Sa’lebî, Kısas-ı Enbiyâ, 14. yy.)] In the Dede Korkut book, the verb is also used to mean “to get excited”. The verb *alış-*, which was not widely used in Old Anatolian Turkish, became common in Ottoman Turkish. The meaning of the verb “to burn, to catch fire” is also related to Ottoman Turkish. However, this meaning existed in the Khwarezm region long before Ottoman Turkish, in the 1310 work named *Kısasü’l Enbiyâ*. Furthermore, in the Khwarezm region, the action *eliğ alış-* means “to shake hands”, while *boyun alışmak* means “to embrace.”

The most notable usage of the verb *alış-* in Ottoman Turkish is found in the 16th-century book *Târîh-i Âl-i Osmân*. In this work, the verb *alış-* is used with the basic meaning of “to take from each other” in Old Turkic. The expression *toprağı alışdur-* “to prepare the soil for farming” is also found in the work named *Revnak-ı Bustan*,

which belongs to the same century. Action, in the first edition (1945) of the Turkish Dictionary, is defined as “the ability to do something easily and well by repeating it over and over; to become accustomed to it; to become willing to do it”, while *alışık* is defined as “being accustomed or trained to do something”. This figurative meaning of the verb *alış-* in Western Turkish is also seen in contemporary Turkish dialects, such as Crimean Tatar, Karaim and Kumyk Turkish. In many Turkic dialects, such as New Uighur, Kazan-Tatar, Kyrgyz, and Khakas, the verb is used in the sense of “to exchange” and “to change” as in Old Turkic.

